

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og
humaniora (NESH)
info@forskningsetikk.no

Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo
Telefon 21 02 34 00
Besøksadresse Tullins gate 2
Kontingentskonto 8101 51 77837
Bankkonto annet 8101 28 96883
post@forskerforbundet.no
www.forskerforbundet.no
Foretaksnr 971 422 505

Deres ref:

Vår ref: 211239/1

Vår dato: 01.12.2020

Høringsuttalelse - forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora

Forskerforbundet oversender med dette høringsuttalelse til forslaget til revisjon av forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

Generelt

Forskerforbundet er positive til den brede prosessen som NESH inviterer til i revisjonen av retningslinjene, hvor man inviterer til innspill fra både institusjoner, fagmiljøer og enkeltforskere. Etikk utvikles i takt med samfunnsutviklingen forøvrig og en bred involvering gir det beste utgangspunktet for å kunne videreutvikle retningslinjene slik at de gjenspeiler utviklingen i forskningen og ellers i samfunnet.

Forskerforbundet er opptatt av at alle ansatte som utfører forskning, gjør dette innenfor arbeids- og rammevilkår som fremmer god forskning og god forskningsetikk. Forskningssektoren utvikler seg i retning av stadig mer konkurranse om ressurser og posisjoner, og karriereutviklingen til den enkelte er i regelen helt avhengig av forskningspublisering. I tillegg vet vi at vitenskapelig ansatte utfører mye arbeid på egen fritid. Kombinasjonen av dette med utstrakt bruk av midlertidig ansettelse og ekstern finansiering skaper et system som ikke bidrar til å fremme god forskningsetikk. Forskerforbundet hadde derfor gjerne sett at retningslinjene for eksempel kunne angi virkemidler for god forskningsetikk, og tydeliggjøre forskningsinstitusjonenes ansvar for å arbeide for god forskningsetikk, innenfor slike rammevilkår.

Forskerforbundet mener det er nødvendig å justere avsnittet om plagiat i del A «Forskerfellesskapet». Dette er noe vi også tok opp ved forrige revisjon av retningslinjene. Hovedproblemet er at retningslinjene anvender en altfor omfattende definisjon av plagiat, og sier at brudd på dette «er uetisk og uforenelig med god vitenskapelig praksis». Forskerforbundet foreslår at det anvendes en snevrere definisjon av plagiering. Dette er helt nødvendig i lys av konsekvensene en anklage om plagiat innebærer for den enkelte forsker. Det vil kunne være karriereødeleggende også der forskeren blir frikjent fordi det ikke foreligger forsett eller grov uaktsomhet. Får man først plagiatbeskyldningen mot seg, er det en mager trøst at plagieringen ikke var så alvorlig likevel.

Forskerforbundet mener generelt at retningslinjene bør omhandle tema som ikke er rettslig regulert for å unngå at det blir overlappende regulering på enkelte områder. Det kan sikkert være tilfeller der det er etisk riktig å handle mot en rettslig regulering, men for retningslinjene bør man legge til grunn at de skal fortsette der loven slutter. Dette er viktig for ikke å skape uklarhet og gjelder blant annet omtalen av lagring av data og personvern, plagiering, forskerens meldeplikt m.v.

Retningslinjene er ment å omfatte samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning i bred forstand. Forskerforbundet mener det er behov for å tydeliggjøre at retningslinjene omfatter all forskning innen humaniora og samfunnsfag, herunder den som skjer ved forskningsinstitutter, i helsesektor, og i arkiv- bibliotek- og museumssektoren. Slik dokumentet fremstår nå virker det å være mest rettet mot universitets- og høyskolesektoren. Dette gjelder blant annet ved omtalen av akademisk frihet der det slås fast at den er lovfestet. Vi foreslår at det tas inn en spesifisering i dokumentet om at det omfatter alle sektorer, og at omtalen av akademisk frihet nyanseres. Det siste kommer vi tilbake til nedenfor.

Forslaget til reviderte retningslinjer inneholder mye bra og balanserer ganske godt ansvaret til de ulike aktørene for å ivareta etikken. Forskerforbundet mener likevel at det fortsatt er behov for tydeligere å fastslå forskningsinstitusjonenes ansvar flere steder i dokumentet.

I det følgende vil vi kommentere de enkelte punktene i forslaget til reviderte retningslinjer.

Kommentar til innledningen «Grunnleggende forskningsetiske prinsipper»

Om akademisk frihet

Innledningen viser under overskriften «Forskningens normer og verdier» til at både forskere og forskningsinstitusjoner har en lovfestet akademisk frihet. Dette er bare riktig for ansatte ved virksomheter som omfattes av universitets- og høyskoleloven. Forskere utenfor academia er ikke omfattet av UH-loven og dermed heller ikke av den lovfestede beskyttelsen av akademisk frihet. Disse forskerne er likevel beskyttet av de ulovhjemlede prinsippene om faglig uavhengighet og sannhetssøken, av hensyn til kvalitet, troverdighet og integritet.

Som Underdalutvalget formulerte det:

«Frihet til å søke etter og formidle kunnskap har vært begrunnet først og fremst ut fra et samfunnsmessig behov for en felles, forskningsbasert kunnskapsbase. Verdien av en slik kunnskapsbase avhenger av om det i samfunnet er en utbredt tillit til at kunnskapsutviklingen og oppfatningen av hva som er gyldig kunnskap ikke blir styrt av særinteresser, enten de er av politisk, økonomisk, religiøs eller annen art.» (NOU 2006:19, s. 12).

Forskerforbundet foreslår at innledningen redegjør for den allmenne begrunnelsen av akademisk frihet for å frembringe forskningsbasert kunnskap, og at dette må være en normgivende rettighet for alle som driver forskning. Videre kan det i tillegg gjerne fastslås at den individuelle akademiske friheten er lovfestet for universitets- og høyskolesektoren.

Om relevant forskning

Innledningen fastslår under overskriften «Forskningens normer og verdier» at forskningen skal være relevant. Forskerforbundet stiller seg undrende til at «relevans» settes som en etisk norm for forskning. Forskning på aktuelle problemstillinger er åpenbart viktig. Offentlig sektor og arbeidslivet for øvrig etterspør i stadig større grad kunnskapsbaserte svar på større og mindre utfordringer man står ovenfor. Samtidig er det helt avgjørende å kunne drive forskning på områder som verken det offentlige eller det private markedet etterspør i dag, men som samfunnet vil trenge i morgen.

For å møte og skape en fremtid vi ennå ikke kjenner og svare på spørsmål vi ennå ikke har, må det legges bedre til rette for uavhengig, kreativ og nytenkende forskning. Dette er forskning hvor forskningstemaer ikke er definert på forhånd, og hvor problemstillingene og målene utvikles av enkeltforskere, forskergrupper eller på annen måte fra forskningsmiljøene ved universiteter, institutter og i næringslivet. En nasjonal forskningspolitikk må inneha en slik åpenhet og langsiktighet i alle forskningsutførende sektorer.

Det må være rom for nysgjerrighetsdrevne forskning, og det må være rom for å prøve og feile. Uten denne muligheten vil forskningen bli mindre relevant, og man vil miste mye av den grensesprengende forskningen.

Vi foreslår derfor at begrepet relevans tas ut av retningslinjene. Det hører ikke hjemme i denne sammenheng.

Ad oppsummeringen «Forskningsetiske forpliktelser»

Dette avsnittet er en oppsummering av retningslinjenes fem ulike deler. Nettopp fordi det er en oppsummering er det viktig at avsnittet på en balansert måte gjengir hovedpunktene i retningslinjene. Ikke minst fordi mange bare vil lese denne oppsummeringen.

I dette lyset mener vi at oppsummeringen for ensidig vektlegger forskerens individuelle ansvar og forpliktelser, mens forskningsinstitusjonens ansvar og plikt til å tilrettelegge, gi opplæring og sikre rammevilkår for god forskningsetikk er omtrent helt fraværende. Dette er langt bedre balansert i selve retningslinjene og handler derfor i det vesentlige om å inkludere allerede eksisterende momenter også i oppsummeringen. Alternativt foreslår vi at oppsummeringen tas ut av teksten, da den jo ikke tilfører noe til retningslinjene i seg selv.

Kommentar til del A) «Forskerfelleskapet»

Ad punkt 3 «Medforfatterskap»

Her slår retningslinjene fast at;

«Forskere kan også oppleve at sterk konkurranse og krav om å øke publiseringsmengden bidrar til å sette forskningsetiske normer under press. Derfor må spørsmål om medforfatterskap avklares så tidlig mulig.»

Forskerforbundet deler oppfatningen av at forskere kan ha en slik opplevelse av konkurranse og at et viktig virkemiddel vil være å avklare spørsmål om medforfatterskap så tidlig som mulig. Samtidig vil vi gjerne at teksten også har med et krav til forskningsinstitusjonene om at de har ansvar for å legge til rette for at

forskere i minst mulig grad opplever sterk konkurranse med individuelle krav om å øke publiseringsmengden.

Her vil vi også trekke frem at den asymmetriske relasjonen mellom stipendiat og veileder gjør det nødvendig institusjonell ryddighet rundt eventuelle medforfatterskap

Ad punkt 4 «Vitenskapelig publisering»

Forskerforbundet foreslår at retningslinjene med fordel kan fastslå forskeres rett og plikt til å publisere sine resultater i relevante kanaler.

Videre etterlyser vi at teksten også fastslår forskningsinstitusjonenes plikt til å legge til rette for at systemet med fagfellevurdering opprettholdes ved at ansatte gis tid og ressurser til å utføre denne viktige oppgaven. Herunder at forskningsinstitusjonene har plikt til å motvirke uønsket konkurranse og publiseringspress fordi det er kontraproduktivt for god forskning og forskningsetikk.

Forskerforbundet er kritisk til at retningslinjene angir at «salamisering» er etisk klanderverdig av forskeren. Tilfeller av «salamisering» er den rasjonelle aktørens tilpasning til eksterne belønningssystemer. Dersom den rasjonelt tilpassede adferden er uetisk er i såfall belønningssystemet som stimulerer til denne adferden enda mer uetisk, om man kan formulere seg slik. Vi foreslår primært at dette tas ut av teksten. Sekundært mener vi at forskningsinstitusjonenes ansvar for å sikre gode rammebetingelser også må fastslås i retningslinjene.

Ad punkt 6 «Plagiat»

Som nevnt innledningsvis mener Forskerforbundet at det må anvendes en langt snevrere definisjon av plagiering enn det retningslinjene legger til grunn. Dette fordi konsekvensene av en anklage om plagiat er svært alvorlige for den enkelte forsker.

Vi mener at begrepet «plagiat» må forbeholdes alvorlige overtramp som der man i større eller mindre grad publiserer andres arbeider som sine egne, og gjør dette med vitende og vilje.

Forskerforbundet mener i tråd med dette at følgende setning må tas ut av retningslinjene;

«Plagiat kan også være bruk av andres ideer, hypoteser, begreper, teorier, tolkninger, design, illustrasjoner eller resultater (ikke uttømmende) uten henvisning til kilden.»

Denne setningen utvider definisjonen av plagiat til å bli alt for omfattende.

Mangel på god henvisning og plagiat må ikke blandes sammen; å bryte god henvisningsskikk er ikke plagiat og et alvorlig brudd på anerkjente forskningsetiske normer som er begått forsettlig eller grovt uaktsomt. Så lenge det ikke er substansielle deler som er ettergjort og utgitt som ens eget, er det ikke plagiat om man kunne ha løst det hele ved å føye til en fotnote med kildeangivelse. Da er det dårlig henvisningsskikk som ikke fortjener at den store plagiatslegga trekkes fram og brukes.

Når det gjelder ideer vil de fleste forskningsmiljø ha flere ideer enn forskere til å følge dem opp. Samtidig er de fleste ideer verken særlig originale eller enestående og

det vil kunne være svært problematisk å avgjøre hvem som først kom på en idé i et forskningsmiljø. Det vil derfor ikke være uvanlig at en forsker ikke husker hvor ideen kom fra, eller kan komme til å tro at man har kommet på den helt selv. Bruken av begrepet plagiat blir derfor galt her.

Det er vanskelig å se at bruk av andres begreper skal være plagiat. De fleste begreper vi bruker, har en opphaver, men har vanligvis glidd inn i fagets terminologi og grunnleggende begrepsapparat. Man må selvfølgelig gjøre bruk av fagets terminologi, og ikke alle faguttrykk kan utstyres med fotnote.

På samme måte er det ikke uten videre plagiat å anvende design og resultater fra andres forskning.

Ad punkt 10 «Veilederforholdet»

Det er positivt at forskningsinstitusjonenes ansvar for å sikre studenter/stipendiater god og profesjonell veiledning vektlegges. Vi mener imidlertid dette med fordel kan styrkes ved at retningslinjene også krever at forskningsinstitusjonene skal tilby opplæring til veiledere.

Med tanke på den asymmetriske maktrelasjonen mellom stipendiater og veiledere, er det også helt avgjørende med institusjonell ryddighet rundt medforfatterskap. Vi er positive til at retningslinjene fremhever at det bør utarbeides standardavtaler for medforfatterskap. I tillegg mener vi retningslinjene med fordel her bør vise tilbake til punkt 3 om medforfatterskap og de såkalte Vancouver-anbefalingene. Dette er viktig særlig i miljø der det kan ha etablert seg en kultur for at det er naturlig at veileder oppføres som medforfatter uten å ha gitt vesentlige bidrag til aktiviteten.

Ad punkt 13 «Risiko og sikkerhet»

Forskerforbundet viser til at forskere i mange tilfeller opplever trusler og sterkt negativ oppmerksomhet som følge av sin forskningsvirksomhet. Vi har blant annet sett flere tilfeller av dette i sammenhenger der forskningsresultater kommer i konflikt med næringsinteresser eller andre politiske interesser. Vi er derfor opptatt av at retningslinjene også slår fast at forskningsinstitusjonene skal ha rutiner for å ivareta forskere som opplever trusler og negativ oppmerksomhet som følge av sin forskningsvirksomhet.

Kommentar til del B) «Forskningsdeltakere»

Ad punkt 16 «Beskyttelse av barn»

Forskerforbundet mener at deler av denne teksten kan vurderes flyttet til kapittel C «Grupper og institusjoner» under punkt 30 «Svakstilte og sårbare grupper»

Ad punkt 21 «Meldeplikt»

Forskerforbundet mener det blir uklart hva som er lovpålagt meldeplikt og hva som kommer i tillegg av forskningsetisk meldeplikt. I tråd med dette mener vi at det bør tydeliggjøres hva retningslinjene eventuelt tilfører ut over meldeplikt som allerede eksisterer i lovverket. Dersom retningslinjene ikke tilfører noe til lovverket på dette punktet forslår vi at punktet slettes, eller at man nøyer seg med å henvise til meldeplikten og de enkelte lovhjemlene(e).

Kommentar til del C) «Grupper og institusjoner»

Ad punkt 32 «Kulturhistoriske kilder»

Dette punktet er noe kort jamfør detaljerte og nyanserte beskrivelser av etisk behandling av mennesker som kildemateriale. Vi etterlyser en noe bredere tilnærming av feltet.

Refleksjoner omkring særlige utfordringer knyttet til etisk håndtering av originalmateriale, etterprøvbarhet og gjenfinnbarhet ville gjøre denne tekstdelen mer relevant for museumsfeltet. Særlig ved destruktive eller inngripende analyser er det flere aspekter som her kunne utdypes slik at teksten blir mer balansert mellom forskjellige deler av forskningsfeltet innen humaniora.

Vi savner også en formulering som ville fange opp de særlige etiske problemstillingene når forskningen utføres på et kunstverk som både er kilde, original gjenstand og et åndsverk.

Kommentar til del D) «Organisering og finansiering»

Ad punkt 35 «Uavhengighet i undervisning»

Dette punktet kunne med fordel endre navn til «Akademisk frihet i undervisning».

Videre mener vi at retningslinjene bør inkludere en henvisning til § 1-5 i UH-loven. §1-5 tredje ledd angir blant annet at institusjonene ikke kan gis pålegg eller instruksjoner om innholdet i undervisningen og ved ansettelse. Fjerde ledd angir at «Den som gir undervisning ved institusjon under denne lov har et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av denne innenfor de rammer som institusjonen fastsetter eller som følger av lov eller i medhold av lov.».

Ad punkt 36 «Uavhengighet i forskning»

Dette punktet kunne med fordel endre navn til «Akademisk frihet i forskning», og redegjøre for at dette er en normgivende rettighet for alle som driver forskning. her er det naturlig å redegjøre for den lovfestede individuelle akademiske friheten etter UH-loven §1-5 og den ulovfestede akademiske frihet som gjelder andre sektorer hvor begrepet «armlengdes avstand» er godt innarbeidet flere steder. Retningslinjene kan med fordel gjerne vise til hva som er de forskningsutførende sektorene.

Videre mener vi at retningslinjene bør ta inn et krav om at forskningsinstitusjonene skal tilby opplæring om akademisk frihet. Dette er nødvendig for at alle skal kjenne innholdet i begrepet kunne praktisere det. Akademisk frihet er ikke noe man har, men noe som må opprettholdes gjennom den daglige forskningspraksisen.

Det er veldig bra at retningslinjene presiserer hvordan andre enn enkeltforskeren er ansvarlige for at god forskningsetikk følges. Dette er viktig da andre dokumenter i hovedsak trekker frem det personlige ansvaret, mens paragraf 5 i forskningsetikkloven gjelder arbeidsgiver. I brytningsfeltet hvor for eksempel museumsforskning er sponset eller når større samarbeidsprosjekter organiseres, er det nyttig at dette helhetlige ansvaret er presisert.

Ad punkt 37 «Styring av forskning»

På bakgrunn av erfaringene med flere tilfeller der offentlige myndigheter og andre oppdragsgivere har forsøkt å påvirke både utforming og konklusjoner i FoU-oppdrag, mener vi at henvisningen til Kunnskapsdepartementets standardavtale for forsknings- og utredningsoppdrag med fordel kan løftes frem. Henvisningen fortjener å stå i teksten fremfor å plasseres som fotnote.

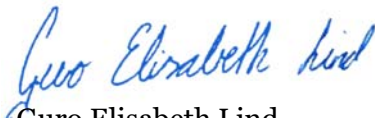
Ad punkt 43 «Rett til offentliggjøring»

Offentliggjøring av forskningsresultater skal skje uavhengig av organisering og finansiering. Retten til å offentliggjøre resultatene av forskningen må begrunnes i at dette er en forutsetning for videre kunnskapsutvikling. I tråd med dette bør retten og plikten til å publisere resultatene av forskningen fastslås i punkt 4 og kapittel A «Forskerfellesskapet» fremfor i kapittel D «Organisering og finansiering».

Ad punkt 46 «Formidling og institusjonenes ansvar»

Forskerforbundet mener det er en fordel om retningslinjene her ytterligere styrker forskningsinstitusjonenes ansvar for at forskning formidles fritt og ikke begrenses.

Med vennlig hilsen
Forskerforbundet

Guro Elisabeth Lind
Leder

Hilde Gunn Avløyp
Generalsekretær